

ОЦЕНКАТА НА РЕГИОНАЛНА ПОЛИТИКА

Елена Калфова

Нарастващото значение на регионалната политика в Европа, икономическата криза от последните години, неизбежните реформи в ЕС все по-остро поставят въпроса за ефективността на регионалната политика и за методите за оценката ѝ. В тази статия се изследват проблемите при изработване на систематична методологическа рамка за оценка. Основните предизвикателства при оценката на регионалната политика са свързани с широкообхватните цели и множеството различни по тип инструменти, които се използват. Изборът на метод за оценка се разглежда във връзка с типа цели, типа инструменти и различните етапи на оценката. Представят се различните видове методи, прави се оценка на техните предимства и недостатъци. Смята се, че адаптацията на най-често използваните модели спрямо регионалната специфика и прилагането на интегриран рамка за оценка, включваща статистически, иконометрични и качествени методи е единствения възможен подход за изработване на адекватна оценка на регионалната политика.

Ключови думи: регионална политика, оценка на политики, методи на оценка

THE EVALUATION OF REGIONAL POLICY

Elena Kalfova

The growing importance of regional policy in Europe, the economic crisis of recent years, the inevitable reforms in the EU more sharply raises questions about the effectiveness of regional policy and methods of its evaluation. In this paper it is examined the problems in elaboration of a systematic methodological framework for policy evaluation. The main challenges in policy evaluation of regional policy are related to its large range goals and the many different types of tools used. The choice of methodology for policy evaluation is related with the type of goals, type of tools and the different stages of the evaluation. Different methodologies are described altogether with evaluation of their advantages and disadvantages. It is considered that the only possible approach for elaborating adequate framework of evaluation of regional policy is through adaptation of the most commonly used models according to regional specifics and using integrated framework of evaluation that includes statistical, econometric and qualitative methods.

Keywords: regional policy, policy evaluation, framework of evaluation

Регионалната политика има нарастващо значение в последните 30 години в Европа. Това прави постоянно актуални въпросите за системата за управление, причините, инструментите и резултатите от нейното прилагане, както и неизменно комплицирания въпрос за ефективността на регионалната политика и начините за оценяването ѝ.

Именно поради доста различните оценки на регионалната политика изобщо, и в частност - на тази на ЕС, тя често получава крайно противоречиви оценки. От една страна тя е определяна като висша изява на европейската солидарност и като основен приоритет на Съюза. От друга страна, мнозина изследователи подчертават спорните резултати от нейното прилагане и откровените провали на политиката в определени региони. Икономическата криза от последните години и процесите на неизбежни реформи в ЕС само по-остро поставят въпроса за методите за оценка на публичните политики изобщо, за оценката на регионалната политика в частност.

Процеса по оценката на регионалната политика е специфично предизвикателство по няколко причини. Регионалната политика е широкообхватна политика, обикновено поставяща си цели, които касаят цялостното социално-икономическо развитие на региона. Тя цели едновременното постигане на ускорено развитие на регионите и сближаване в развитието на отделните региони. Тези две цели понякога могат да си противоречат и изискват прилагането на различни инструменти. Логично, не е възможно да се направи цялостна оценка на регионалната политика с един единствен метод, поради разнообразието от цели и инструменти. Оценката на регионалната политика изисква използването на множество методи, включващи качествени методи, статистически методи и иконометрични модели. В допълнение, институционалната система за осъществяването на регионалната политика неизбежно включва множество нива на управление и множество институции на едно управленско ниво. Усложнената система за осъществяване на регионалната политика изисква специално внимание при изработването на оценката.

РЕГИОНАЛНАТА ПОЛИТИКА – НЕОБХОДИМА ЛИ Е?

Погледнато от перспективата на икономическата теория, регионалната политика може да бъде определена като активна политика на намеса в икономическите процеси, с цел подпомагането на определени региони. Интервенции традиционно се извършват с цел разпределение по територия, преразпределителни и стабилизационни. Териториално разпределение цели постигането на ефективно разпределение на икономическите дейности както между регионите, така и на територията на съответния регион. Като ефективно териториално разпределение можем да определим това, което задава еднакви и справедливи условия за всички регионални икономики. Намесата по отношение на преразпределението има за цел да промени резултатите от пазарния процес, преразпределяйки доходите между регионите и вътре в отделния регион с оглед на социалното сближаване. Това може да се постигне чрез преразпределителни марки като данъчни облекчения, субсидии и др. подобни. Стабилизационните мерки изключително рядко са практикуват на регионално ниво, те по-скоро се прилагат на по-високите управленски нива (Krieger-Boden, Christiane, 2002, стр. 3-7).

От гледна точка на публичното управление, обаче, регионалната политика включва всички форми на намеса на всички публични институции, които имат за цел да подобрят социално-икономическото развитие на региона. На практика регионалната политика се опитва да коригира определени териториални последици от действието на свободната пазарна икономика, като в общия случай задачата е да се постигнат две взаимосвързани цели: икономически растеж и подобро социално разпределение. Такова широко определение позволява да се обхване цялостния управленски процес, което е от изключително значение за изработването на адекватна оценка.

Интересът към регионалните икономически проблеми не е много стар. Тезата, че е географското разпределение на икономическото развитие зависи от природните ресурси и е безсмислено да се правят опити то да се промени е широко застъпвана преди икономическата криза от 30-те години на 20-ти век. В периода до 60-те години на 20-ти век водещ е неокласическият подход за обяснение на икономическите различия. В неговата основа стои разбирането, че различията в развитието на регионите могат да бъдат преодолени чрез механизмите на свободния пазар на основание на съществуващите икономически предимства на съответния регион. Възприема се концепцията, че различията между регионите са временен проблем, имайки предвид общото икономическо равновесие. Внимателното анализиране на основните положения на неокласически подход, може да

покаже значението на региона за икономическото развитие. Според този подход базовите икономически предпоставки са свободна (перфектна) конкуренция, пълно използване на факторите за производство и свободно придвижване на работна сила и капитали. Целта на предприемачите е да комбинират работната сила и капитала по такъв начин, че да максимизират печалбата от дейността си. Промяната на локацията на фирмите дава възможност да се повлияе върху цента на факторите на производство. Това означава, че региона или регионите, в които предприемачите осъществяват дейността си имат значение, следователно предприемачите ще се насочат към онези региони, в които има най-голям шанс за максимизиране на печалбата. Въз основа на тези положения, неокласическия икономическа теория смята, че винаги се постига “регионално равновесие” в развитието. Дори да се получи концентрация на икономически ресурси (капитал, предприемачи, работници) в даден регион, то неминуемо (при промяна на търсенето и предлагането) след известен период от време ще се облагодетелства друг регион и т.н. По този начин, в крайна сметка, се получава равновесие на икономическото развитие между отделните региони (Vanhove, N. 1999, стр. 1-10). В допълнение се смята, че тези процеси водят не само до равновесие в развитието, но и до сближаване в икономическото, а и социалното развитие между по-силно и по-слабо развитите региони. Икономическото развитие на Западна Европа и САЩ след Втората световна война дава някои доказателства на тази теза. В периода след Втората световна война се отчита настигане в развитието както на национално, така и на регионално ниво в държавите от Западна Европа (Varro, 1991, стр. 407).

Въпреки логичността на това теоретично схващане, трайните различия в регионалното развитие са факт и е необходимо да бъдат разгледани причините, които ги предизвикват. Въпреки дадените по-горе примери, анализът на регионалното развитие при по-широк териториален и времеви обхват, например на Европа (включваща Западна Европа заедно с Централна и Източна Европа) и при икономики с различна структура, показва че обяснителният механизъм на неокласическата икономическа теория не успява да сработи. (Rodríguez-Pose, 1999, стр. 363). Ясно се откроява тенденцията икономическата активност да се концентрира в определени региони. Оценката на разпределението на икономическата активност на територията на ЕС показва съществени различия в развитието между отделните региони. Съществуват значими „джобове“ на изоставане в икономическото развитие, на неравномерно разпределение на населението, на обезлюдяване, на по-ниски нива на доходи и на по-ниски нива на БВП на регионално ниво, така и вътре регионални различия. Необходимо е да се отбележи, че се наблюдава постоянно сближаване в развитието на отделните държави-членки, но на регионално ниво различията в развитието се запазват и увеличават, измерени чрез нивото на заетост и чрез нивото на БВП (виж Martin, 2000; Midelfart-Knarvik and Overman, 2002; Farole, Rodríguez-Pose and Storper, 2011).

Нови концепции за обяснението на процесите на регионално развитие се възприемат след 50-те години на 20-ти век. Три са основните теоретични парадигми, които придобиват популярност. Първият е моделът на „новата икономическа география“. При него се възприема концепцията, че интеграцията на пазарите, икономията от мащаба, икономията от разходите за транспорт водят до концентрацията на икономическата дейност в определени региони. Този процес се подсилва и от фактори като наличието на голям, гъвкав, високо специализиран пазар и/или по-добър достъп до иновации в развитите региони с големи градски центрове. Вторият е моделът, който се базира на теорията за ендегенния растеж, включващ иновативната икономика (шумпетеровите теории за растежа), акцентирайки на иновациите. Този модел акцентира предимно върху моделите на промяна и ефикасността на адаптиране на икономиката, отколкото върху оптималното, равномерно разпределение на икономическата дейност върху територията. Икономиката се разглежда

като непрестанно търсене на нови продукти и прилагането на процеси за по-висока възвращаемост, а обикновено тези процеси се разпределят неравномерно по територията. Съществуват значими емпирични доказателства, че основните развити региони на ЕС, все повече се специализират във високо технологични продукти и услуги с висока добавена стойност и техният експорт е свързан със сферите, в които се правят иновации. Така както подхода на новата икономическа география, така и този на ендегенния растеж подчертават значението на иновациите и процеса на обучение – създаване и възприемане на знание. Те едновременно достигат да извода за огромното значение на човешкия капитал и способността му да създава иновации, най-вече чрез мрежи от знания, обучение и образование (Krieger-Boden, Christiane, 2002, стр. 9-12).

Институциите и качеството на управлението имат основно значение за развитието на региона, защото само те имат достатъчно възможности да развият и използват ресурсите на региона. Институционалните фактори също могат да допринесат за концентрацията на икономическата дейност в определени региони, именно защото институционалният капацитет варира значително между отделните региони и държави. Определен мащаб на региона е необходим за поддържането на качеството на управлението, защото са необходими ресурси за привличането и задържането на човешки ресурси и други ресурси за развитието и поддържането на подобен административен капацитет. От друга страна, именно липсата на институционален и административен капацитет обикновено води до изработването и провеждането на неподходящи политики (Farole, Rodríguez-Pose and Storper, 2011, стр. 1091-93)

Могат да бъдат обобщени следните групи причини за съществуването на трайни различия, неравновесия в регионалното развитие. Първата група причини са свързани с неуниверсалната мобилност на капитала и трудовата сила. Мобилността на трудовата сила не е универсална. Въпреки допускането на неокласическата парадигма, наетите не реагират моментално на промяната на нивото на заплащане на труда. Реакция съществува, но тя не е достатъчно бърза, за да се осъществи достатъчно бързо прегрупиране на работната сила от един регион в друг, за да се отговори промените в пазара. Освен това мобилността на трудовата сила е зависима от външни за чисто икономическите отношения фактори. Тя зависи от социалната и осигурителната система, от образователната система, от възможностите за признаване на осигурителни права. Движението на капиталите също не е универсално мобилно. В общия случай би трябвало при промяна в пазарната ситуация и наличието на едно или друго пазарно предимство, капитала автоматично да се премести от един регион в друг, защото това ще понижи себестойността на продукцията, например. По принцип капиталът е приеман за изключително мобилен – например. Фактически ситуацията не е точно такава. Първо, значителен дял от инвестициите се реализират като реинвестициите в съществуващи производства. Второ, по-голям процент от нетните инвестиции се реализират в развити региони, за да задоволят нуждите на съществуващите фирми, поради по-ниския риск, гарантирания пазар и т.н. Необходимо е да се подчертае, че неуниверсалната мобилност на капитала и трудовата сила са едни от основните причини за наличието на устойчиви регионални различия в приходите и заетостта. Все пак, казаното до тук не означава, че не съществува мобилност на капитала и на трудовата сила, напротив – особено в рамките на ЕС. Въпреки това мобилността на капитала и трудовата сила са недостатъчно ефективни, както на международно ниво, така и в рамките на една държава, за да могат самостоятелно като свободни пазарни фактори, без намесата на публични регулатори, да осигурят равномерното икономическо развитие на всички региони (Vanhove, N. 1999, стр. 13-26). Наличието на подходяща транспортна инфраструктура от всякакъв тип е съществен фактор за развитието на региона. Там където тя отсъства, развитието на нови

икономически дейности е на практика невъзможно. Степента на развитие на третичния сектор е от съществено значение. Третичният сектор (финанси, застраховане, правни услуги, маркетингови услуги, образователни центрове, туроператори и т.н.) често се концентрира в определени региони. Тъй като той е абсолютно необходим за развитието на нови икономически дейности, особено на високо технологичните такива, то подобен тип концентрация също води до нарастването на икономическите различия. Географските фактори са следващата основна група причини за съществуването на регионални различия в развитието. Те влияят отрицателно на развитието на регионите най-вече, когато говорим за региони разположени периферно спрямо икономическите центрове. Негативният ефект идва от по-високите транспортни разходи, ниското качество на транспортни връзки, ограничения достъп до градски центрове, отдалеченост от пазарната информация и ограничен контакт с клиентите – все фактори, които увеличават себестойността на продукцията и намаляват печалбата. Наличието или липсата на природни ресурси, също е съществен фактор за развитието на региона (Vanhove, N. 1999, стр. 13-26). Следващата група фактори включва ограничения достъп до иновации, различия в капацитета за генериране на иновации и различното качество на образованието. Последната група основни фактори са т.нар. институционални фактори. Качеството на управлението е основна предпоставка за привличане на нови инвестиции (Farole, Rodríguez-Pose and Storper, 2011, стр. 1094). Административната среда за започване на бизнес е от съществено значение, особено показатели като нивото на административна тежест и време за започване на нова бизнес дейност. Освен това, както вече беше отбелязано, институциите са тези, които могат да повлияят върху всички фактори и да приложат адекватна регионална политика .

ТИПОВЕ ПОДХОДИ НА РЕГИОНАЛНАТА ПОЛИТИКА

Определянето на подходи и цели при прилагането на регионалната политика най-често се базира на дефинираните причини за съществуващите различия в регионалното развитие и определените основни проблеми. Възприемането на определени цели и подходи в публичните политики, в това число и регионалната, е резултат от сложен процес по взаимодействие на различни групи и институции. Освен това то не е еднократен акт, а по-скоро постоянен процес (виж. Томова, Т., 2008, стр.13-15 [Tomova, T., 2008, str.13-15]). Изработването на индикатори и подбирането на метод за оценка на практика би трябвало да се извърши преди изборът на цели и подходи, за да се гарантира максимална обективност на анализа и оценката на политиката (Танев, Т., 2008, стр. 215-216 [Tanev, T., 2008, str. 215-216]). Въпреки сложността, динамичността на процеса и зависимостта му от местните и регионални специфики, могат да бъдат изведени няколко основни подхода в регионалната политика. Всеки отделен подход и инструмент може да се наложи използването на отделен модел на оценка.

Отделните подходи при реализирането на регионалната политика представляват определен набор от практики, за разрешаване на даден социално-икономически проблем. Винаги се прилага набор от подходи. Първо, трябва да се направи избор дали да се подкрепя икономическия растеж като цяло, акцентирайки върху стимулирането на водещи региони. Алтернативата е да се подпомагат изоставащи региони чрез комбинация от инструменти включващи преки трансфери, подобряване на публичните услуги, институционални реформи. Целта е да се повиши дългосрочният капацитет за растеж на регионите чрез увеличаване на производителността. Възможно е и да се стимулират на най-изостаналите региони за повишаване на производителността на икономиката и достъпа до иновации, паралелно със стимулирането и на развитите региони. Такъв подход трябва да се прилага с

разбирането, че това може да доведе до понижаване на общата ефективност на регионалната политика в началото на неговото приложение (Farole, Thomas., Rodrigues-Pose, Andres, Storper, Michael, 2011, стр.1109). Следващият подход е свързан с избора дали да се стимулира мобилността на трудовата сила или да се стимулира мобилността на капитала. Прилагането на мерки в една от двете посоки е свързано с преодоляване на основните причини за трайното съществуване на регионални различия. Необходимо е да се направи избор дали да се стимулира географско разпределение на икономическата дейност на територията на региони или да се стимулира концентрацията. Не е безспорно доказано, че при развитието на един регион, всички подрегиони ще се развиват по сходен начин, напротив вътре регионалните различия са често срещано явление. Всъщност равномерното разпределение на икономическата дейност е винаги предпочитано, но подобен подход е приложим само ако региона е с равномерно разпределение на населените места и притежават и високо развита транспортна инфраструктура. Избирането на подхода за стимулиране на концентрацията на икономическата дейност е препоръчителна за региони с по-малко население, по-неравномерно разпределено и сравнително по-изостанали в по-голяма степен в своето развитие. Следващ основен подход е изборът на приоритетен сектор/и от икономиката, който да бъде стимулиран. Този избор, разбира се е специфичен за всеки отделен регион. Важно е да се отбележи, че е най-подходящо да се избягва моноструктурност на икономиката. Регионите, в които над една трета от заетите са в един икономически сектор са твърде уязвими. Това важи и за региони, които са силно зависими от сектори с нисък икономически растеж. В общия случай винаги съществува водещ икономически сектор. Важно е да се прилагат мерки за стимулирането на диверсификацията – развитие на различни подсектори, насърчаване на малки и средни фирми от други икономически сектори и т.н. Необходимо е да се направи и избор между подход базиран на екзогенния или ендогенния растеж. Класическият модел на регионална политика се базира на екзогенния растеж. Това предполага привличането на външни ресурси за развитието на даден регион. Ендогенният подход се налага все повече в последните 20 години в повечето европейски държави и особено на ниво ЕС. Той се базира на стимулирането на развитието на собствени за региона ресурси за растеж. Инструментите прилагани при такъв подход трябва да са максимално комплексни. Основна стъпка е да се стимулира иновационният потенциал. За по-изостаналите региони е по-подходящо да се осигури по-добър достъп до съществуващи иновации. Друга форма на ендогенно развитие е стимулирането на създаването на нови фирми. Създаване на нови фирми най-често е успешно в региони, в които вече съществуват значителен брой малки фирми, има голям брой хора с подходящо образование, при улеснен достъп до кредитиране. Ако трябва да обобщим - основната цел на ендогенния подход е да подобри конкурентоспособността на местните фирми, да стимулира адаптацията им към технологичните промени. От изложеното до тук става ясно, че ендогенния подход за развитие не може да доведе до резултати в краткосрочен план, за разлика от екзогенния подход (Vanhove, N. 1999, стр. 307-330). Това прави и избора между тях много труден, почти невъзможен. В повечето случаи той не се и прави, като се прилагат паралелно мерки както от ендогенния, така и от екзогенния подход.

Независимо какъв подход/и се подберат всички те имат предимства и недостатъци и независимо колко широко са прилагани – носят рискове. Основният риск е да се наруши функционирането на пазара с прилагането на неподходящи мерки – несъобразени с местната специфика, без да се базират на съществуващите конкурентни предимства на региона и като се трансферират практики успешно приложени другаде без да се направи необходимата предварителна оценка и евентуално адаптация. Съществува риск публичното подпомагане да изолира региона от пазарните процеси и да го направи неспособен да се

адаптира към промените в икономиката. Съществува риск да се развие „зависимост“ от трансферите за подпомагане на регионалното развитие без да се подобри производствения потенциал. Този риск е съществен при прилагането на Европейската регионална политика, особено в по-бедните държави (Farole, Thomas., Rodrigues-Pose, Andres, Storper, Michael, 2011, стр.1101) .

РЕГИОНАЛНАТА ПОЛИТИКА НА ЕС – РАМКА И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО

Регионалната политика на ЕС е от съществено значение за всички държави-членки. Регионалната политика на ЕС е една от най-значимите общностни политики от гледна точка на обем финансиране. Почти една трета от общия бюджет на ЕС за периода 2014–2020 г. са предвидени за политиката по сближаване - 351,8 милиарда евро. Този ресурс е от огромно значение за държавите членки с по-ниско икономическо развитие като България например. За това практиката на европейската регионална политика освен безспорно огромното си икономическо и финансово значение, оказва и огромно влияние върху начините за осъществяване на регионалната политика, в това число и върху методите при изработването на оценката.

Регионалната политика на ЕС се реализира чрез множество принципно различни инструменти, като се преследват различни се цели. Тези цели понякога са противоречат или поне не винаги са съгласувани. Регионалната политика на ЕС възниква, за да постигне едновременно три цели – конвергенция – осигуряване на равенство в икономическите възможности чрез преразпределение, растеж – чрез подобряване на степента на използването на наличните ресурси и да подкрепи легитимността на институциите на ЕС и общностните политики. Такъв модел на формулиране на регионална политика - т.нар. широка регионална политика, поставя най-сериозни предизвикателства пред оценката. Многообразието от цели и инструменти налага използването на разнотипни модели на оценка (Busillo, F., T. Muccigrosso, G. Pellegrini, O. Tarola, F. Terribile, 2010, стр. 10-12).

Така широкообхватно формулирана регионалната политика на ЕС се сблъсква с няколко предизвикателства. Първо, факторите, генериращи растеж се разпределят неравномерно по територията на съюза, като се концентрират предимно в градските центрове. В допълнение основните градски центрове са концентрирани в държавите от т. нар. „стар съюз“ от 15 държави членки. Второ, наличието на устойчиво изоставащи региони, при които причините за това са ендегенни, включително неспособността да се развие агломерация от градски тип и неподходящата институционална среда за осъществяване на регионална политика. Трето, подкрепата за ускоряване на икономическия растеж на регионите в повечето случаи означава да се подкрепи концентрацията на икономическата дейност в определени центрове, което засилва междурегионалните различия в развитието. Разбирането на социалното развитие, възприето в ЕС също поставя предизвикателства пред общностните политики, в това число и регионалната. В рамките на ЕС има широк консенсус, за осигуряване на определен стандарт на живот и предоставянето на обществени услуги за всички граждани (Farole, Thomas., Rodrigues-Pose, Andres, Storper, Michael, 2011, стр.1115). Определението за благосъстояние е широко обхватно и се смята, че то се състои не само от равнището на доходи, или съвкупните доходи, но пряко зависи от нивото на удовлетвореност на основните нужди на гражданите. Именно това разбиране за социално развитие налага широко обхватно формулиране на целите на регионалната политика на ЕС. Наличието на устойчиви и може би нарастващи териториални неравенства на ниво регион е източник на политическо напрежение в рамките на много от държавите членки на ЕС. Тези устойчиви неравенства често се определят като фактор за намаляване на легитимността на

ЕС, тъй като свидетелстват за провал да се постигнат някои от основните цели на Съюза, например - да повиши благосъстоянието на своите граждани, независимо от региона, в които живеят.

ИНСТИТУЦИИТЕ – ПРЕДИМСТВО ИЛИ ПРЕПЯТСТВИЕ?

Избирането на подход, включващ всеобхватни цели на регионалната политика, например - едновременно подпомагане на ускорения икономически растеж и намаляване на различията в социално-икономическото развитие на регионите, изисква включването и поднационалните нива на управление - регионални и местни. Възприемането на многостепенна система на управление е наложително, защото подобен тип обхват на регионалната политика се постига с комплекс от инструменти, прилагани в различни сфери, с различен териториален обхват на и от всички нива на управление. Освен това многостепенната система на управление единствената, която дава възможност да се отчитат адекватно местните социално-икономически специфики. Това е от изключително значение, защото прилагането на едни и същи инструменти дава различни резултати в различните региони. Така е възможно да се модифицират инструментите спрямо локалните особености. Това предопределя възприемането на многостепенна система на управление поне по отношение на регионалната политика. (Guadro-Roura, Juan, R., (ed.), 2010, стр. 20-25).

Институционалната система за управление на регионалната политика е необходимо да бъде ясно структурирана. Няколко са основните въпроса, които трябва да бъдат разрешени: използването на децентрализиран или централизиран модел на планиране, прилагане, оценка на регионалната политика; дефиниране на правомощията и компетенциите на отделните нива на управление в сферата на регионалната политика, особено на местните и регионалните; дефиниране на правомощията и компетенциите на отделните институции на едно управленско ниво в сферата на регионалната политика; избор на модел на взаимодействията на хоризонтално и вертикално равнище в областта на регионалното развитие и политика. Необходимо е да се отбележи, че местните и регионални власти, при условията на действащо самоуправление, имат две различни сфери на компетентност. Сферата на собствената им компетентност предполага да създават самостоятелна политика по управлението на съответната територия в интерес на своите граждани, в рамките на закона. Делегираната им сфера на компетентност предполага да спомогнат за реализирането на политиките на централната власт, които имат широк териториален мащаб и обхващат множество публични сфери - съответно не могат да бъдат приложени от институциите на централната власт самостоятелно (Стефанова, М., 2003, стр. 10-20 [Stefanova, M., 2003, str. 10-20]). Важно е тези две сфери на компетентност да не се бъркат и смесват. Институционалната и административна система за осъществяване на регионалната политика е необходимо да се съобразява със сферите на компетентност. В този ред на мисли, едно от най-големите предизвикателства при управлението на регионалната политика е да се дефинира точно кои интервенции е подходящо да се прилагат от всяко едно от ниво на управление.

Влиянието на институционалната система върху резултатите от регионалната политика е обект на множество изследвания. Някои имат сравнително противоречиви резултати. Въпреки това, могат да бъдат изведени някои основни посоки и взаимовръзки между резултатите от регионалната политика и институционалната система. Резултатите от регионалната политика се влияят положително от управление на национално ниво, което осъществява качествен контрол върху инфлацията, също така мерките свързани с развитието на обучението и човешкия капитал поддържат устойчиви положителни

резултати. Спазването на законността, придържането към принципите на откритост на управлението, ограничаване на корупцията, ограничаването на бюрокрацията влияят положително върху резултатите от регионалната политика. Необходимо е да се отбележи, че редица изследователи възприемат тезата, че ефектът от регионалната политика може и да не е положителен на национално равнище, но отделни региони да се повлияят положително (Crescenzi, Riccardo, Giua, Mara, 2016, стр.4-5). Освен това, резултатите от регионалната политика са по-дори в регионите с по-добър абсорбционен капацитет (Bachtrogler, J, 20016, стр. 3-6).

Ако трябва да обобщим, качеството на управлението и институционалната система имат огромно значение за степента, в която регионалната политика постига своите цели или не. Регионите с по-ниско качество на управлението са неефективни при прилагането на регионалната политика. В резултат на политиките за насърчаване развитието често не успяват да бъдат изпълнени правилно. Регионалната политика на ЕС често не постига своите цели, когато по силата на принципа на субсидиарността предоставя правомощия за интервенции на институции, които нямат капацитет да ги формулират и/или да ги прилагат ефективно.

Въпросът как да се подобри институционалния капацитет е един от най-сложните. "Институционалното изграждане" е политически привлекателен инструмент и е доказано в теорията и практика, че е мощен инструмент за подкрепа на икономическото развитие. Проблемът е, че наистина съществува риск от неефективно изразходване на публични средства и усилия за програми и инструменти, които не постигат очаквания резултат. Това прави оценката на институционалната система, управляваща регионалната политика, задължителна част от оценката на регионалната политика. Без претенции за изчерпателност можем да обобщим минималните задължителни елементи от оценката на институционалната система. Необходимо е да се направи оценка на административния капацитет за управление на всяка институция и административна структура, която ще участва в процеса по управление. Разпределението на компетенциите и отговорностите между отделните нива на управление и различните административни структури също е задължителна част от оценката. То трябва да включва оценка на системата за дефиниране на правомощия, за координация и сътрудничество. Системата за координация и сътрудничество е необходимо да се оценява както между отделните нива, така и между институциите и административните структури на едно ниво. Оценка на съответствието между отговорности и капацитет за тяхното адекватно осъществяване е от съществено значение. Необходимо е да се оцени т.нар. абсорбционен капацитет – отвореност към включването на нови участници в управленския процес и иновации в управлението. Трябва да се направи оценка колко съществен е рискът от корупционни практики. Накрая, но не по важност е необходимо да се включи и оценка на административната тежест.

МЕТОДИ НА ОЦЕНКА – ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ, ПРЕДИМСТВА, НЕДОСТАТЪЦИ

Цялостният процес по изработване на оценка в регионалната политика среща най-сериозното си предизвикателство при подбирането на конкретен метод за оценка. Сборът от икономически и социални цели, необходимостта целите, инструментите и системата на управление да се адаптират към регионална специфика, специфичния териториален аспект, необходимостта от прилагането на системата за многостепенно управление предопределят ползването на сложен набор от методи при изработването на оценката.

Следователно, изключително важно е да се прилага систематичен подход при изработването на оценката. Необходимо е да се определи теоретична концепция за изработване на оценката. Всички цели и понятия трябва да бъдат ясно, еднозначно дефинирани. При създаването на концептуалната рамка на изследване е необходимо да се даде отговор на следните въпроси: „какви са основните цели на оценката?“, „кои са основните цели на оценяваната политика?“, „какви инструменти на политиката са използвани?“, „какъв е териториалния обхвата на прилаганата политика?“, „кои са отговорните институции за провеждането на тази политика?“, „каково е разпределението на отговорностите между нивата на управление по изпълнението на набелязаните мерки, инструменти, политики?“. Така организирана оценка би предоставила възможно най-точна и най-необходима информация за изработването на решения, програми, политики (Coombes, M., C., Wong, 1994, стр. 1299-1301).

Подборът на индикатори за оценка трябва да се извършва съобразно възприетата теоретична концепция за оценка. Подборът на индикатори трябва да се извършва след ясна оценка на валидността на информацията и най-вече на ограниченията на информацията, които тези индикатори дават. За оценката на всяка цел, подход, инструмент е необходимо да се прави отделен набор от индикатори за оценка. Това е особено важно при широко обхватна политика като регионалната. В допълнение това означава, че трудно можем да говорим за еднозначна обща оценка. Един инструмент може да е успешен, т.е. да постига целите, друг – не. Необходимо за всеки да се прави самостоятелна оценка.

Подходящо е индикаторите да се подбират по предварително изработени критерии, както вече беше отбелязано. Например: достъпност/наличност на данните, наличие на данни за отделните единици – на регионалното, местно и др. нива на управление, наличие на данни за предишни времеви периоди (години), осъществимост и приложимост. Наличието и/или достъпността на данните е един от основните проблеми при изработването на индикатори за оценка. Проблем може да бъде липсата на информация за част от индикаторите на национално ниво, но и липсата на информация на регионално и още по-често на местно ниво. В случаи, в които данните са налични за териториални единици, по-малки от необходимото е възможно да се направи агрегиране на данните на необходимото ниво. При липса на официални достоверни данни за даден показател съществуват две алтернативи. При наличие на време и капацитет се провежда изследване, чрез което да се набере информация. При липса на ресурси – се търсят алтернативни методи – най-често се прави оценка на базата на съществуващите данни, като ясно се извеждат ограниченията на анализа. Наличието на данни за предходни времеви периоди е абсолютно необходимо за изработването на индикатори за оценка. Проблем може да възникне ако за отделните индикатори данните не се актуализират достатъчно често или на равни периоди от време (примерно всяка година). Това ограничава възможностите отделните индикатори да са сравними и актуални (Duncombe, W., W. Wong, 1998, стр. 174). В допълнение, подборът на индикатори трябва да се извършва съобразно целите на оценката. Това ще предотврати подбора на множество ненужни данни и създаването на множество ненужни индикатори, които нямат отношение към предмета на оценката.

Предизвикателството към изработването на оценката в сферата на регионалната политика е свързано най-вече с необходимостта да се отчете спецификата на съответния регион. Това означава, че най-често е необходимо и да се разработи отделна система от индикатори за оценка за всеки регион. Възможни са два подхода за разработване на подобна система от индикатори – подход „от горе – надолу“ и подход „отдолу – нагоре“. При първият подход се изхожда от заложените на макро ниво индикатори към създаването по-частни такива, а при втория – от частните към общите. При подхода „от горе – надолу“ се изхожда

от принципните общи фактори, които определят възможностите на даден регион за растеж. Подходът „отдолу – нагоре“ набляга на спецификите на региона. Той се възприема все по-широко в последните години, именно в резултат на множество оценки, които доказват, че дадени инструменти работят по-добре в едни региони, а в други – не. Например едни региони успяват да реализират растеж чрез стимулирането на високотехнологични, иновативни сектори на икономиката, други чрез стимулирането на специфични клъстери от малки и средни предприятия и т.н. (Coombes, M., C., Wong, 1994, стр. 1303). Разбира се, най-подходящо е да се съвместяват двата подхода, особено в рамките на прилагането на регионалната политика на ЕС, защото при нея се реализират както общи за съюза цели и инструменти, така и специфични цели и инструменти за отделните държави и/или региони.

На следваща стъпка е необходимо да се определят единици на анализа. Обикновено това са териториалните единици, които са определени като обект на регионалната политика.

Експертната оценка е един от най-често прилага метод за изработване на оценка. Разбира се методът „експертната оценка“ страда от субективизъм. От друга страна обаче, в няколко случая може да се окаже незаменим. Експертна оценка се ползва при оценката на всички подходи и инструменти при невъзможност данните коректно да бъдат сравнявани (както вече беше отбелязано), при недостиг на данни, при отчитането на влиянието на толкова всеобхватни, но значими фактори, при оценката на влиянието на фактори, на които трудно може да се придаде математическа и/или икономическа стойност.

Демоскопските изследвания все повече се налагат при изработването на оценка на регионалната политика. Това се дължи поставянето на широко обхватни цели на регионалната политика. Например, регионалната политика на ЕС цели освен стимулирането на регионалното развитие и сближаването между регионите и подобряването на качеството на живот на своите граждани. Оценката за качеството на живот въпреки, че може да се направи по обективни показатели (ниво на доходи, достъп до социални услуги и т.н.), пряко зависи от субективното възприятие на гражданите. Това налага и използването на изследвания, отчитащи общественото мнение. То се използва широко при оценка на всички инструменти, които адресират и социални проблеми (Coombes, M., C., Wong, 1994, стр. 1309).

Регресионният анализ е най-често ползваните методи за оценка в регионалната политика. Регресионните модели се основават на теориите за икономическия растеж. Необходимо е да се определи една зависима променлива, която е предмет на оценка. Независимите променливи са онези фактори, които влияят върху нейното развитие. Основно предимство на метода е, че извежда значението на множество индикатори, като отчита и тежестта на всеки един от тях. Така той дава по-комплексна оценка в сравнение с останалите методи за оценка. Основни недостатък е, че се предопределя наличието на линейна зависимост. В допълнение регресионният анализ се характеризира с известна доза субективност. Разработващия и/или прилагащия регресионния анализа, е този, който предполага/задава една зависима променлива на най-вече на база на своя експертен опит. Регресионният анализ е на практика приложим за почти всички инструменти на регионалната политика (Ederveen, S., H. L.F. de Groot, R. Nahuis, 2006, стр.19-21).

Факторният анализ идентифицира относително малък брой най-значими фактори, които отразяват връзката между набор от променливи. Този метод обобщава максимално много данни, от които извежда минимален набор от значими фактори. Няколко са възможните резултата – определяне на един най-значим фактор, определяне на един най-значим фактор от група фактори, за които е отчетено, че има значително влияние върху променливите и многофакторно решение. Предимствата и недостатъците на факторния анализ са общи и за трите алтернативни вариантна на метода. Факторният анализ дава възможност да се изведе

една приоритетна причина/ фактор, дори когато е латентен на базата на връзките между множество индикатори. В допълнение, това може да бъде направено за всяка териториална единица/ регион така че резултатите от оценката да могат да бъдат сравнявани помежду си. Основен недостатък е необходимостта експертно (т.е. в известна степен субективно) да се определи факторът, за който да се отчете степен на зависимост. Клъстарният анализ е техника, която има за цел да класифицира обектите на оценка – регионите, в относително хомогенни групи. Този метод дава възможност регионите ясно да бъдат класифицирани в няколко отделни групи. Приложим е към мерки, които не се прилагат специфично за отделен регион (Coombes, M., C., Wong, 1994, стр. 1311).

Алтернатива при избора на метод за оценка са симулационните макроикономически модели, които се използват широко в последното десетилетие. Те се налагат особено при оценката на въздействието на Структурните фондове в държавите-членки на ЕС. Тук представяме само някои от най-разпространените модели. Симулационният модел HERMIN е най-добре познатият и най-широко използваният метод за анализ на резултатите от дейността на структурните фондове в ЕС. Той обединява механизми от кенесианския модел и неокласическия модел, с цел да измери едновременно краткосрочните ефекти (на търсене) и дългосрочните ефекти (на предлагане). Рамката на HERMIN се основава на малък модел отворена икономика. Моделът HERMIN е сложна система за измерване на въздействието на политиката на сближаване и за анализ на различните видове разходи на програмите финансирани от структурните фондове. Моделът използва данни за планираните и действителните разходи данни, обхващайки като предварителната така и последващата оценка (Czuriga, E., 20009, стр.298). Моделът HERMIN е разработен от Европейския икономически и социален изследователски институт (ESRI) с цел да се измери макроикономическото въздействие на структурните фондове на основата на опита на Ирландия в края на 1980-те години. Той е наследник на модела HERMES. Приложен е за оценка на въздействието от Структурните фондове в Ирландия в периода 1989-93г. и 1994-1999г. и в Португалия и Испания за периода 1994-99г. В последствие е приложен и за Полша, Литва и Естония като модел за предварителна оценка на програмирането в периода 2004-06г. За периода 2007-13г. е приложен в повечето новоприети държави за периода 2007-13г. Предимството на модела HERMIN в сравнение с други подобни модели е в измерването на по-важните дългосрочни ефекти на структурна подкрепа освен предоставяне на информация за краткосрочните ефекти. Развитието на икономиката на дадена страна или регион зависи и от други фактори, освен въздействието на структурните фондове. Тук модела отново има предимство. Той позволява моделиране на влиянието на структурните фондове, като ги изолира от влиянието на други фактори като единния европейски пазар, Европейския валутен съюз, характеристики на пазара на труда, външни влияния и др. (Bradley, J., 2004, стр. 35-39). Моделът HERMIN е възприеман като един от най-подходящите инструменти да се определят количествено ефектите от приложението на програмите, финансирани от Структурните фондове.

Другият основен симулационен модел е QUEST. Той е създаден по инициатива на Европейската комисия. Представлява модел с един сектор и много икономики. Моделът използва неокласическа производствена функция за предлагането, а търсенето е моделирано посредством максимизиране във времето на полезността на фирмите и домакинствата. Той е приложим в по-широк географски обхват в сравнение с модела HERMIN, но осигурява по-малко секторна информация. Версия втора на модела QUEST е разработена за анализиране на икономика на ЕС и нейното взаимодействие с останалите икономики, най-вече с тази на САЩ и Япония (Czuriga, E., 2009, стр.299).

Моделът REMI е създаден и използван предимно Северна Америка. Европейската комисия го прилага при оценка на въздействието на Структурните фондове в последните години. Моделът е иконометричен. Основното му предимство е, че оценките на параметрите са на основата на извадкови регионални данни. Това позволява по-адекватна оценка на икономическите процеси на регионално ниво (Duncombe, W., W. Wong, 1998, стр. 169-171).

Симулационен модел за оценка на влиянието на Структурните фондове е специално разработен за България през 2012г – моделът СИБИЛА. През 2015г. е разработена втора версия на модела. Моделът се базира на съществуващите други подобни модели. Оценени са както краткосрочните, така и дългосрочните зависимости между променливите, базирайки се както на кейнсиански, така и на неокласически характеристики. Разработването на специфичен за България модел е безспорно предимство за конкретните оценки в страната (Ганев и др., 2015, стр.8-9 [Ganev i dr., 2015, str.8-9]).

Методите анализ цена-полза, анализ цена-ефективност и мултикритерииният анализ могат да се ползват и при оценката на регионалната политика. Анализът цена - ползи придава числова (парична) стойност на всички разходи и ползи от всички анализирани алтернативи - цена. Избира се тази алтернатива, която има по-висок нетен резултат от разликата между разходите и ползите. Прилагането на този метод има за цел да се направи избор на по-ефикасните алтернативи пред по-малко ефикасните. При анализа цена - ефективност се прави оценка между алтернативите на базата на отношението между ползите и разходите. Избира се тази алтернатива, при която с по-малко разходи могат да се постигнат повече ползи. Мултикритерииният анализ прави оценка по набор от предварително зададени критерии. Разбира се, тук резултатът зависи пряко от подбора на критерии и евентуално зададените им тегла. Методът анализът цена-полза се ползва при предварителната и при последващата оценка на регионалната политика. Основното му предимство е, че използва обективни, мерими (най-често с парична стойност) показатели за оценка. Придаването на числова (парична) стойност на всеки разход и всяка полза дава възможност да бъдат сравнявани различни по тип въздействия и алтернативи. От друга страна, количествените методи не дават възможност да се оценят преразпределителните ефекти, което е от съществено значение за регионалната политика (Renda, 2015, стр.50-59). Тези модели са трудно приложими за отделните инструменти на регионалната политика, това ограничава полезността им, защото, както вече подчертахме, отделните инструменти могат да имат съвсем различна ефективност.

От друга страна, мултикритерииният анализ позволява комбинирането на качествени и количествени показатели при изработването на оценката (Пашев и др., 2007, стр. 92-120 [Pashev I dr., 2007, str.92-120]). Най-важният аргумент в полза на качествените методи, обаче е безспорният факт, че постигането на икономическо предимство не гарантира постигането на поставените публични цели. Не винаги икономическата ефикасност и ефективност съвпада (даже често се разминава) с постигането на средносрочните и дългосрочните политически и управленски цели, дори в случая на регионалната политика, която безспорно адресира първо икономически проблеми .

ИЗБОРЪТ – ВЪЗМОЖЕН ИЛИ НЕВЪЗМОЖЕН?

Изборът между отделните методи за оценка е изключително сложен. Те могат да бъдат сравнявани по най-различни показатели. Освен чисто методологическите съображения свързани с конкретните характеристики на всеки метод за оценка, в основните показатели за подбор би трябвало да се включат цената на приложение на метода и оценка за неговата приложимост. Оценката на разходите за прилагане на метода е необходимо да включва

стойността за придобиване/изработване на метод за оценка, разходите за събиране и поддържане на база данни, както и за обучение на персонала. Подходящо е моделът да бъде лесен за използване и гъвкав при разглеждането на редица възможни подходи и инструменти, както и да има възможност да отчита регионалните специфики (Duncombe, W., W. Wong, 1998, стр. 174). Преценката трябва да бъде направена и съобразно спецификата на конкретния регион, системата за управление на регионалната политика и при отчитането на възможностите за гъвкавост при въвеждането на отделните инструменти на политиката. Прилагането на който и да е модел за оценка изисква наличието на административен и организационен капацитет, иначе е възможно резултатите да бъдат неточни и да повлияят негативно върху оценката на регионалната политиката.

Изборът на модел за оценка трябва да отчита и техническите, организационни и политически фактори. Техническите фактори са две групи: технически характеристики на самия модел и необходимата техническа експертиза на персонала, работещ с модела. Необходимо е да се направи оценка на съществуващата техническа експертиза и изборът да се съобрази с нея или, при необходимост, тя да бъде осигурена. Възможността да се осигурят необходимите данни и/или ресурсите също е от съществено значение при избора на метод. Необходимо е да се прецени и дали ще могат да се осигурят необходимите данни отговарящи на изискванията на метода (Coombes, M., C., Wong, 1994, стр. 1303-1305).

Организационни фактори могат да окажат значително влияние върху процеса по изработване на оценката. Първо трябва да се вземе решение дали моделът за оценка и неговата техническа поддръжка ще бъдат управлявани от администрация на някой от отговорните органи по нейното прилагане или оценката ще се извършва от външна организация. Наемането на външна организация има предимството, че гарантира наличието на експертиза, а и често е по-евтин вариант за изработване на оценка (Duncombe, W., W. Wong, 1998, стр. 175). От друга страна, в дългосрочен план, това ограничава възможностите да се създаде административен капацитет отговорните институции сами да извършват оценки. Освен това, външната оценка може да бъде повлияна от частни интереси на изпълнителя.

Алтернатива на подхода да се привличат консултантски организации е да се изгради партньорство с мастни академични институции. Този подход дава възможност за адаптиране на модела на оценка към местната специфика. Няма да се налага публичните власти да инвестират в обучение на персонала. Публичните власти могат да очакват побавен отговор на заданието си, но и по-трудно ще повлият върху резултата (Duncombe, W., W. Wong, 1998, стр. 177). Развитието на собствен административен капацитет за изработване на оценка има предимството да гарантира изработването на оценка с нужните параметри, в нужния срок. Изработването на т.нар. вътрешна оценка на политиката винаги поставя въпроси за нейната обективност. Комбинирането на вътрешна и външна оценка е най-често срещания избор.

Подборът на методът за оценка и изработването на методите за оценка се влияе от множество политически фактори. Те са обект на изследване в множество теоретични и практически разработки. В рамките на тази статия нямаме за цел детайлно да анализираме политическите фактори. Въпреки това, не може да не се отбележи основното предизвикателство, което политическата среда поставя – натискът да постигане на определени резултати. Той е възможен и когато оценката се разработва от външни организации и когато се разработва от вътрешни административни структури (Duncombe, W., W. Wong, 1998, стр. 178). Основен контрапункт на тези зависимости е включването на задължителна публичност на оценки и задължително обществено обсъждане на оценките.

Това би активизирало участието на гражданите. Задължителната публичност и участието на гражданите се смята, че с времето биха подобрили качеството на оценките.

В ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изборът на конкретен модел за оценка на регионалната политика остава въпрос без „верен отговор“. По-сложните статистически и иконометрични модели за оценка дават по-подробни, гъвкави инструменти за оценка на регионалната политика. Въпреки това, трябва да се направят повече инвестиции за технологично и организационно осигуряване, да се обучават служителите, за да се подsigури точното им приложение. От друга страна методи като регресионният анализ имат всеобхватно приложение, но и известна доза субективност. В допълнение качествените методи – експертната оценка и мултикритериалния анализ, остават незаменим при широко формулиране на целите на регионалната политика. Изборът на метод е необходимо да се съобрази и с наличните ресурси от всякакъв вид – административни, финансови, организационни, технически, политически. Освен това моделът за оценка задължително трябва да се съобрази със съществуващата система за управление на регионалната политика. Всяка алтернатива на решение има своите предимства и недостатъци.

Изборът на един модел за оценка е на практика невъзможен, когато говорим за цялостна оценка на регионалната политика. Прилагането на интегриран модел – включващ няколко модела, по възможност както количествени, така и качествени, е по-скоро безалтернативно. Оценката на институционалната система за управление на регионалната политика е често забравян, но абсолютно необходим елемент.

БИБЛИОГРАФИЯ

[Ganev, K., R. Simeonova-Ganeva, I., Vasileva, A., Vasilev, 2015, Proekt 0131-IFP- 3.2, Tehnicheska dokumentaciJa, <http://www.eufunds.bg/normativna-baza-2/rakovodstva/ikonometrichen-model>, (Data na dostap 06.03.2017g.)]

[Kalfova, E., (2016) „Izrobotvane na ocenka na vazdejstvieto – kak vazdejstvija trJabva da badat ocenjavani?“, v Ilieva, Sn., Markovich, M., Jankulova, J., (sast.), Liderstvo i organizacionno razvitie, Sbornik s dokladi Mezhdunarodna nauchna konferenciJa „Liderstvo i organizacionno razvitie“, Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“]

[Kalfova, E., 2014, V tarsene na regionalното nivo na upravlenie, sp. Publichni politiki, VOL 5, No1.]

[Kalfova, E., 2004, Procesi na regionalizaciJa v stranite ot Centralna i Iztochna Evropa, v Stefanova, M., i E. Kalfova (sast.), DecentralizaciJa i integraciJa: regionalno i mestno samoupravlenie, SofiJa.]

[Pashev, K., Valev, G., Brusarski, R., 2007, Ocenka na vazdejstvieto na regulaciite, Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kl. Ohridski“.]

[Stefanova, M., 2003, Mestna vlast i mestno samoupravlenie, SofiJa.]

[Tanev, T., 2008, Analiz na publichните politiki, Voенно izdatelstvo EOOD, SofiJa.]

[Томова, Т., 2008, Изработване на политики, програми, проекти, Балгарско училище за политика, SofiJa.]

Ганев, К., Р. Симеонова-Ганева, И., Василева, А., Василев, 2015, Проект 0131-ИФП- 3.2, Техническа документация, <http://www.eufunds.bg/normativna-baza-2/rakovodstva/ikonometrichen-model>, (Дата на достъп 06.03.2017г.)

Калфова, Е., (2016) „Изработване на оценка на въздействието – как въздействията трябва да бъдат оценявани?“, в Илиева, Сн., Маркович, М., Янкулова, Й., (съст.), Лидерство и организационно развитие, Сборник с доклади Международна научна конференция „Лидерство и организационно развитие“, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Калфова, Е., 2014, В търсене на регионалното ниво на управление, сп. Публични политики, VOL 5, No1.

Калфова, Е., 2004, Процеси на регионализация в страните от Централна и Източна Европа, в Стефанова, М., и Е. Калфова (съст.), Децентрализация и интеграция: регионално и местно самоуправление, София.

Пашев, К., Вълев, Г., Брусарски, Р., 2007, Оценка на въздействието на регулациите, Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“.

Стефанова, М., 2003, Местна власт и местно самоуправление, София.

Танев, Т., 2008, Анализ на публичните политики, Военно издателство ЕООД, София.

Томова, Т., 2008, Изработване на политики, програми, проекти, Балгарско училище за политика, София.

Bachtrogler, J., 2016, On the Effectiveness of EU structural funds during the Great Recession: Estimates from a Heterogeneous Local Average Treatment Effects framework, Vienna University of Economics and Business, Working papers № 230, Vienna.

Barro, R.J. (1991), Economic Growth in a Cross Section of Countries., Quarterly Journal of Economics, Vol. 106.

Bradley, J., 2004, A Study of the Macro-economic Impact of the Reform of EU Cohesion Policy. Dublin: The Economic and Social Research.

Busillo, F., T. Muccigrosso, G. Pellegrini, O. Tarola, F. Terribile, 2010, Measuring the Impact of the European Regional Policy on Economic Growth: a Regression Discontinuity Design Approach, Sapienza Università di Roma, Working Paper n.6.

Coombes, M., Wong, C., 1994, Methodological steps in the development of multivariate indexes for urban and regional policy analysis, Environment and Planning A 1994, vol. 26.

Crescenzi, Riccardo, Giua, Mara, 2016, EU Cohesion Policy in Context: Does a Bottom-Up Approach Work in All Regions?, Dipartimento di Economia Università degli studi Roma, Working papers № 206, Roma.

Czuriga, E., 2009, The Regional Policy of THE European Union and I'ts Results in Portugal: Convergence and Divergence in Practice, Society and Economy, Vol. 31, No. 2.

- Duncombe, W., W. Wong, 1998, Building State and Local Government Analytic Capacity: Using Regional Economic Models for Analysis of Public Policy, State & Local Government Review, Vol. 30, No. 3, Sage Publications, Inc.
- Ederveen, S., H. L.F. de Groot, R. Nahuis, 2006, Fertile Soil for Structural Funds? A Panel Data Analysis of the Conditional Effectiveness of European Cohesion Policy, KYKLOS, Vol. 59 – 2006 – No. 1, Blackwell Publishing Ltd., USA.
- Farole, Thomas., Andres Rodrigues-Pose, Michael Storper, 2011, Cohesion Policy in the European Union: Growth, Geography, Institutions, JCMS, Volume 49. Number 5.
- Guadro-Roura, Juan, R., 2010, (ed.), Regional Policy, Economic Growth and Convergence, Madrid, Spain.
- Krieger-Boden, Christiane, 2002, European Integration and The Case for Compensatory Regional Policy, Proceeding 42nd European Congress of the European Regional Science Association, Dortmund.
- Martin, P., 2000, The Role of Public Policy in the Process of Regional Convergence, EIB Papers, Vol. 5.
- Midelfart-Knarvik, K.H., H.G., Overman, 2002, Delocation and European Integration: Is Structural Spending Justified?, Economic Policy, Vol. 35.
- Renda, A., 2015, Regulatory Impact Assessment and regulatory policy, OECD.
- Rodríguez-Pose, A., 1999,, Convergence or Divergence? Types of Regional Responses to Socioeconomic Change, Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, Vol. 90.
- Vanhove, Norbert, 1999, Regional Policy: a European Approach: Theory and Practice, 3th ed. Ashgate Publishing, UK.